

**ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԶՍՓՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՐԱՑՈՒՄԸ ԽՈՍՔԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԹԵՐԶԱՐԳԱՑՄԱՆ
ՇՏԿՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ**

**Գ. Ռ. Հովյան - Երևանի Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հատուկ կրթության ֆակուլտետի «Լոգոպեդիայի և վերականգնողական թերապիայի» ամբիոնի դոցենտ՝
մ.գ.թ.:**

**Ա. Հ. Մալխասյան - Երևանի Խ.Աբովյանի անվան ՀՊՄՀ Հատուկ կրթության ֆակուլտետի «Լոգոպեդիայի և վերականգնողական թերապիայի» ամբիոնի
մագիստրոս:**

Հոդվածում ներկայացված են խոսքի ընդհանուր թերզարգացման 4-րդ մակարդակ ունեցող սովորողների հետ իրականացվող լոգոպեդական աշխատանքի առանձնահատկությունները՝ խոսքի զարգացման արդյունավետ միջոցների ընտրության՝ քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ճանապարհով:

Առանցքային բառեր և հասկացություններ: ԽԸԹ, խոսքի ընդհանուր թերզարգացման 4-րդ մակարդակ, լոգոպեդական աշխատանքի առանձնահատկություններ, քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացում :

Երեխաների խոսքի զարգացումը միշտ էլ ցանկացած հասարակությունում արդիական խնդիր է հանդիսանում: Տարիքային առաջատար գործունեության փոփոխության գործընթացում թե՛ ծնողների և թե՛ հատուկ մասնագետների կողմից կարևորվում է երեխայի խոսքային կարողությունների և հաղորդակցման հմտությունների զարգացումը, ինչը դպրոցական ուսուցման կայացման կարևորագույն նախապայմանն է:

Որպես կանոն, առաջին դասարան ընդունվող երեխաները կարողանում են հաշվել, ոմանք՝ կարդալ, և թվում է, թե նրանք ամբողջությամբ պատրաստ են դպրոցական ուսուցմանը: Սակայն առաջին դասարանցիների մի մասը, բախվելով մշտական մտավոր ծանրաբեռնվածությանը, ունենում է մաթեմատիկական

խնդիրների լուծման և բացատրության, պատճառահետևանքային կապերի հաստատման, կանոնների և հասկացությունների ձևակերպման և դրանց իմաստավորման դժվարություններ: Խնդրո առարկայի պատճառներից է երեխաների բառատրամաբանական մտածողության անբավարար զարգացումը, որը սկսում է ձևավորվել ավագ նախադպրոցական հասակում: Այն ենթադրում է բառերով օպերացիաներ կատարելու, դատողության տրամաբանությունը հասկանալու կարողությունների զարգացում:

Մայրենի լեզվի ուսուցումը տարրական դասարաններում երեք հիմնական նպատակ է հետապնդում՝ խոսելու կարողության զարգացում, մայրենի լեզվի տիրապետում և քերականական հիմնական օրենքների կամ, այլ կերպ ասած՝ այդ լեզվի տրամաբանական համակարգի յուրացում:

Խոսելով տարրական դասընթացում մայրենի լեզվի քերականության ու կենդանի լեզվի ուսուցման ուղղությամբ տարվող աշխատանքների տեղի, դերի ու համամասնության մասին՝ Ստ. Պալասանյանը գտնում էր, որ հենց սկզբից նեթ դրանք միաժամանակ տարվել չեն կարող, կենդանի լեզվի ուսուցումն անպայման պետք է նախորդի քերականության ուսուցմանը, որպեսզի անհրաժեշտ լեզվական հիմք ստեղծի նրա ըմբռնման համար [1]: Խթանելով աշակերտի մայրենի լեզվի տիրապետման զարգացմանը, մշակում ու զարգացնում ենք նաև մտածողությունը, աշակերտին վարժեցնելով կանոնավոր ու վարժ խոսելու մեջ, դրանով իսկ նրան վարժեցնում ենք նաև կանոնավոր ու ճիշտ մտածելու մեջ. հարստացնելով աշակերտի բառապաշարն ու լեզուն, հարստացնում ենք նաև նրա մտածողությունը: Սակայն քերականությունն այդ ամենը դարձնում է գիտակցական:

Մասնագիտական գրականության ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ երեխան քերականական կառույցը յուրացնում է ինքնուրույն՝ նմանակման ճանապարհով: Նա երեք տարեկանում արդեն գործածում է այնպիսի քերականական կատեգորիաներ, ինչպիսիք են՝ դեմքը, թիվը, ժամանակը, գործածում է պարզ և բարդ նախադասություններ: Նկատելի է, որ քերականական սխալների թիվը զգալի մեծանում է հինգ տարեկանում, երբ երեխան սկսում է գործածել ընդարձակ նախադասություններ, մեծանում է ակտիվ բառապաշարը, ընդարձակվում է շփման

ոլորտը: Ակնհայտ է, որ միայն մոտ յոթ տարեկանում կարելի է խոսել լեզվի քերականական կողմի ամբողջական յուրացման մասին: Արդեն տարրական դասարաններում ուսումնական խնդիր է քերականական հիմնական կանոնների և օրենքների գիտակցված յուրացման գործընթացը [2]:

Մեր կողմից իրականացրած հետազոտությունները ցույց տվեցին, որ դեռ ուսուցման ընթացքում խոսքի ընդհանուր թերզարգացում ունեցող երեխաների խոսքում առկա են քերականության կառուցման սխալներ: Մի խումբ երեխաների առավել բնորոշ սխալներն են՝ հոլովային ձևերի շփոթումները, հոգնակի թվի գործածման սխալները: Ակտիվ խոսքում ճիշտ են գործածվում միայն պարզ և լավ մշակված կապական բառերը: Մյուս խումբ երեխաները թույլ են տալիս յուրահատուկ սխալներ բայերի և գոյականների, ինչպես նաև թվականների և գոյականների համաձայնեցման մեջ: Մեր կողմից կատարված ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս նաև, որ խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող երեխաները դժվարանում են փոփոխել բառերի ձևերը՝ կախված թվի, դեմքի, ժամանակային փոփոխություններից, ինչպես նաև դժվարանում են խոսել իրենց կողմից կատարված գործողությունների վերաբերյալ:

Խոսքի ընդհանուր թերզարգացման դեպքում խոսքի քերականական կողմի ձևավորումը տեղի է ունենում մեծ դժվարություններով, քան պասիվ և ակտիվ բառապաշարների տիրապետումը: Վերջինս բացատրվում է նրանով, որ լեզվի քերականական համակարգը կազմվում է լեզվական բազմաթիվ կանոնների հիման վրա, իսկ քերականական նշանակությունները միշտ ավելի վերացական (աբստրակտ) են, քան բառապաշարայինները:

Խոսքի ընդհանուր թերզարգացման ժամանակ խոսքի քերականական կողմի խանգարումները պայմանավորված են այդ երեխաների մոտ ձևաբանական և շարահյուսական ընդհանրացումների թերզարգացմամբ, լեզվական այն օպերացիաների չձևավորվածությամբ, որոնց ընթացքում տեղի է ունենում քերականական կառուցումը, որոշակի լեզվական միավորների ընտրություն և նրանց միավորումը որոշակի սինտագմատիկ կառուցվածքի մեջ [4]:

Շատ ուսումնասիրողների աշխատանքներում (Ն. Ս. Ժուկովայի (1990), Լ. Ֆ. Սպիրովայի (1980), Ե. Ֆ. Սոբոտովիչի (2003), Տ. Բ. Ֆիլիչևայի (1999), Ս. Ն. Շախովսկու (2003) և այլոց) առանձնացնում են խոսքի ընդհանուր թերզարգացման դեպքում նախադասության մեջ բառերի համադրման սխալ ձևեր՝

1. գոյականների սեռային, թվային, հոլովային վերջավորությունների սխալ գործածում,
2. քանակական թվականների հոլովային և սեռային վերջավորությունների սխալ գործածում,
3. գոյականի և անձնանվան հետ բայի սխալ համաձայնեցում,
4. անցյալ ժամանակում բայերի սեռային և թվային վերջավորությունների սխալ գործածում:

Ամփոփելով, հարկ էնք համարում շեշտադրել, որ խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող երեխաները կարող են կրթություն ստանալ ինչպես հանրակրթական, այնպես էլ՝ ներառական և հատուկ կրթություն իրականացնող դպրոցներում: Սակայն պետք է նշենք, որ վերոնշյալ խոսքային խանգարման դեպքում դիտվում են մի շարք դրսևորումներ, առանձնահատկություններ, որոնք կարող են նաև հանդես գալ այլ ավելի թեթև խոսքային խանգարումների ժամանակ, ինչի պատճառով էլ ոչ միշտ են այս երեխաները բացահայտվում ժամանակին և ճիշտ գնահատում անցնում: Ինչպես նշում է Լ. Ա. Բրյուխովսկին (2008), այսօր դպրոցներում լոգոպեդական գործունեության համար առանձնահատուկ դժվարություն է կազմում խոսքային խանգարումներ ունեցող կրտսեր դպրոցական աշակերտների նախադասությունների կառույցների հասկացման և գործածման ձևավորումը [3]: Այս առումով, մենք մեր կողմից իրականացված հետազոտության շրջանակներում կարևորել ենք խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող կրտսեր դպրոցահասակ երեխաների քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացումը:

Մեր կողմից իրականացված հետազոտության նպատակն էր խոսքի ընդհանուր թերզարգացման 4-րդ մակարդակ ունեցող սովորողների խոսքի զարգացման

արդյունավետ միջոցների ընտրությունը՝ քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ճանապարհով: Որպես հետազոտության վարկած ենթադրում էինք, որ խոսքի ընդհանուր թերզարգացման 4-րդ մակարդակ ունեցող սովորողների հետ իրականացվող լոգոպեդական աշխատանքներն առավել արդյունավետ են, եթե իրականացվում են քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ճանապարհով: Հետազոտության իրականացման համար կիրառել ենք հետևյալ մեթոդները՝ լոգոպեդական գրականության ուսումնասիրում և վերլուծություն, հոգեբանամանկավարժական և խոսքային հետազոտման մեթոդների ուսումնասիրություն, խոսքի ընդհանուր թերզարգացում ունեցող սովորողների մանկավարժական փաստաթղթերի ուսումնասիրում, քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ձևավորման գործընթացում մեթոդական համապատասխան միջոցների կիրառում, հետազոտության ընթացքում ստացված արդյունքներն ընդհանրացնող մեթոդներ:

Ապացուցված է, որ ամրապնդելով բառերի փոփոխություններն ըստ թվի, հոլովների, դեմքի, երեխաները սովորում են ճիշտ գործածել յուրացված նյութը տարբեր խոսքային կոնտեքստներում և իրավիճակներում: Իսկ դա, իր հերթին, պահանջում է լավ կազմակերպված խոսքային փորձ: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող երեխաները դժվարանում են իրենց խոսքում պահպանել տրամաբանական ճիշտ հաջորդականությունը և նախադասության մեջ անդամների ճիշտ տեղը:

Մեր կողմից իրականացված հետազոտական աշխատանքի երկրորդ փուլում փորձարարական խմբի երեխաներին առաջարկեցինք Ն. Է. Տերեմկովայի կողմից առաջարկված մեթոդիկան՝ որպես խոսքի ընդհանուր թերզարգացման շտկման գործընթացում խոսքի քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման միջոց, իսկ ստուգողական խմբում ընդգրկված երեխաների հետ աշխատեցինք ավանդական լոգոպեդական մեթոդով: Արդյունքում լոգոպեդական աշխատանքների իրականացումից հետո ստացված տվյալներն ավելի բարձր ցուցանիշ ունեն, քան նախքան լոգոպեդական աշխատանքներն իրականացնելը: Նախքան լոգոպեդական աշխատանքները սկսելը խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող երեխաների խոսքի քերականական կառույցների

տիրապետումը կազմում էր 40%, իսկ լոգոպեդական աշխատանքներից հետո փորձարակական խմբում՝ 70%, իսկ ստուգողական խմբում՝ 55%: Պետք է նշել, որ մեր հետազոտության ընթացքում մեր առջև դրված խնդիրները կարողացանք լուծել: Մեր հետազոտության շրջանակներում մեր կողմից իրականացված լոգոպեդական աշխատանքների արդյունքում երեխաների մոտ ձևավորեցինք և ամրապնդեցինք այնպիսի կարողություններ և հմտություններ, ինչպիսիք են՝ բառերի ձևերի փոփոխություններն ըստ թվի, հոլովների, դեմքի, ճիշտ գործածել յուրացված նյութը տարբեր խոսքային կոնտեքստներում և իրավիճակներում, կատարված գործողությունների վերաբերյալ խոսել իր կողմից, այլ երեխաների անունից և այլն, ձևավորեցինք քերականական կայուն պատկերացումներ, երեխաները սովորեցին կազմել նախադասություններ, հարստացրեցինք բառապաշարը, երեխաները սովորեցին ճիշտ գործածել եզակի և հոգնակի թվով դրված գոյականները տարբեր հոլովներում, ծանոթացան կապերին և կապական բառերին:

Այսպիսով, հետազոտությունները, որոնք ուղղված էին քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացմանը խոսքի ընդհանուր թերզարգացման շտկման գործընթացում, ցույց տվեցին, որ քերականական կառույցների լիարժեք յուրացումը հնարավոր է դառնում միայն քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ճանապարհով, ինչն էլ հնարավորություն է տալիս խթանել կապակցված խոսքի զարգացմանը:

Այսպիսով, հաշվի առնելով մեր կողմից անցկացված աշխատանքների ծավալը, տևողությունը, հետազոտման մեթոդների կիրառումը, փաստացի նյութի մշակումը, տեսական և գործնական դրույթների հավաստիությունը և հիմնավորումը, ինչպես նաև հետազոտության արդյունքների քննարկումները հանգեցինք հետևյալ հետևությունները.

1. Խոսքի քերականական կառույցի ձևավորման գլխավոր մեխանիզմը երեխայի կողմից մայրենի լեզվի օրինաչափություններին տիրապետելն է, ինչը թույլ է տալիս միտքը փոխակերպել խոսքային գործողության:

2. Խոսքի ընդհանուր թերզարգացում ունեցող երեխաների խոսքի քերականական կառույցի տիրապետման յուրահատկությունը դրսևորվում է յուրացման ավելի դանդաղ տեմպի, լեզվի ձևաբանական և շարահյուսական համակարգերի զարգացման աններդաշնակության, խոսքի զարգացման ընդհանուր պատկերի աղավաղման մեջ:
3. Խոսքի ընդհանուր թերզարգացման չորրորդ մակարդակ ունեցող երեխաների առավել բնորոշ են խոսքային յուրահատկություններ՝ հոլովային ձևերի շփոթումներ, հոգնակի թվի գործածման սխալներ, ակտիվ խոսքում ճիշտ են գործածվում միայն պարզ և լավ մշակված կապական բառերը, թույլ են տարվում յուրահատուկ սխալներ բայերի և գոյականների, ինչպես նաև թվականների և գոյականների համաձայնեցման մեջ, առկա են սրամաբանական հաջորդականության պահպանման խանգարումներ, գլխավոր իրադարձությունը երկրորդականից տարբերելու դժվարություններ:
4. Խոսքի ընդհանուր թերզարգացման շտկման գործընթացում քերականական կառույցի ուղղությամբ աշխատանքն իրականացվում է փուլայնորեն:
5. Խոսքի ընդհանուր թերզարգացման շտկման գործընթացի արդյունավետության կարևոր նախապայման է քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացումը:

Այսպիսով, մեր կողմից իրականացված հետազոտություններից ստացված արդյունքների շնորհիվ կարողացանք ապացուցել, որ խոսքի ընդհանուր թերզարգացման 4-րդ մակարդակ ունեցող սովորողների հետ իրականացվող լոգոպեդական աշխատանքները առավել արդյունավետ հնարավոր է իրականացնել քերականական օրինաչափությունների գործնական ընդհանրացման ճանապարհով:

ՕԳՏԱԳՈՂԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Տեր- Գրիգորյան Ա., Հայոց լեզվի մեթոդիկա: Տարրական դասարաններ, Ե.: Լոյս, 1980- 564 էջ
2. Арушанова А.Г. Формирование грамматического строя речи. - М., 2005.- 296 с.
3. Брюховских Л. А. Исследование нарушений понимания сложных лексико-грамматических структур языка у младших школьников с дизартрией: учебное пособие; КГПУ им. В. П. Астафьева.- Красноярск, 2008.
4. Нищева Н.В. Программа коррекционно-развивающей работы в логопедической группе детского сада для детей с общим недоразвитием речи (с 4 до 7 лет).- СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС, 2006.-352 с.
5. Теремкова Н.Э. Логопедические домашние задания для детей 6-8 лет с ОНР. Альбом 1 / Н.Э. Теремкова. - М.: Издательство «ГНОМ и Д», 2007. - 48 с
6. Теремкова Н.Э. Логопедические домашние задания для детей 6-8 лет с ОНР. Альбом 2 / Н.Э. Теремкова. - М.: Издательство «ГНОМ и Д», 2008. - 48 с
7. Теремкова Н.Э. Логопедические домашние задания для детей 6-8 лет с ОНР. Альбом 3 / Н.Э. Теремкова. - М.: Издательство «ГНОМ и Д», 2008. - 48 с
8. Теремкова Н.Э. Логопедические домашние задания для детей 6-8 лет с ОНР. Альбом 4 / Н.Э. Теремкова. - М.: Издательство «ГНОМ и Д», 2008. - 48 с
9. Тосуниди О. М. Планирование логопедической работы с учащимися 1-2 классов, имеющими Нерезко выраженное общее недоразвитие речи- 4 уровня\ Школьный логопед № 6, 2007.
10. Филичева Т.Б. Четвертый уровень недоразвития речи. - Логопедия. Методическое наследие: Пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов/Под ред. Л.С. Волковой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – С. 181-186.
11. Фуреева Е. П., Штеле Е. А. Особенности формирования понимания логико-грамматических конструкций у младших школьников с ОНР \ Школьный логопед № 5, 2007.

РЕЗЮМЕ

ПРАКТИЧЕСКОЕ ОБОБЩЕНИЕ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЗАКОНОМЕРНОСТЕЙ В ПРОЦЕССЕ КОРРЕКЦИИ ОНР

Овян Г.Р., Малхасян. А. Г.

Кафедра Логопедии и реабилитационной терапии, АГПУ им. Х. Абовяна

В статье представлены особенности коррекционной логопедической работы, который проводится с детьми имеющих 4-й уровень речевого развития ОНР путем практических обобщений грамматических закономерностей. Основой усвоения грамматического строя является формирование практических обобщений, развития которых позволяет стимулировать развитию связной речи.

SUMMARY

PRACTICAL GENERALIZATION OF GRAMMATICAL REGULARITIES IN THE PROCESS OF CORRECTION OF OVERALL UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH

The article presents the features of speech therapy remedial work carried out with children with 4th level of speech development through practical general grammatical patterns. The basis of mastering the grammatical structure is the formation of practical generalization, of which stimulates the development of coherent speech.